

بررسی تطبیقی روایات شیعه و سنی

الهام رضایی

مباحث مربوط به امام مهدی (عج)، در تاریخ اسلام، از سده‌های نخستین تاکنون مورد توجه دانشمندان و نویسندگان برجسته مسلمان بوده است و آثار ارزش‌مندی در موضوع یادشده ارائه کرده‌اند، ولی از بین تمامی مکتوبات، نوشته‌ای جامع و همه‌جانبه، با نگاه تطبیقی، در میان شیعه و سنی ارائه نشده است. این تحقیق، بنا به ادعای مؤلف، کوششی در جهت پر کردن این خلأ علمی است.

این کتاب، در یک مقدمه و چهار فصل تنظیم یافته است. در مقدمه، موضوع مهدویت به عنوان یک باور اسلامی و نه شیعی معرفی شده است که این موضوع با آثار و نوشته‌های حدیثی و تاریخی تأیید گردیده است. همچنین، در مقدمه کتاب، این مسئله بیان شده که در طول سالیان، آثاری که به این موضوع پرداخته‌اند، هر کدام ابعاد و قسمت‌هایی از این موضوع را مورد توجه قرار داده‌اند و هیچ‌کدام به صورت جامع و همه‌جانبه و به شکل تطبیقی، به دیدگاه‌ها و نظریات مشترک و متفاوت شیعه و سنی نپرداخته‌اند و

این آثار، در مقدمه کتاب نام برده شده که اولین آن، الامام المهدی عند العلماء اهل السنة و الشیعه، تألیف شیخ نجم‌الدین عسکری است (مؤلف در این کتاب، بیشتر در بخش نقلی و روایی و بیان اقوال و نظریات، دانشمندان شیعه را مورد نظر داشته است). دومین آن‌ها، کتاب المهدی المنتظر فی دراسة مقارنة بین الفکر الشیعی و السنی، نگاشته مهدی حمد فتلاوی است (که به اختصار و گذرا، برخی از مشترکات و اختلافات سنیان و شیعیان در مورد امام مهدی (عج) را بررسی کرده است). سومین اثر، کتاب المهدی المنتظر فی الفکر الاسلامی، از ثامر العمیدی است (هدف اساسی این کتاب، بررسی تطبیقی افکار شیعه و سنی در مورد مهدویت نبوده است). چهارمین اثر، کتاب المهدی المنتظر فی روایات اهل السنة و الشیعه الامامیه دراسة حدیثیة نقدیة، نوشته عداب محمود الحمش است (در این کتاب، مباحث تطبیقی با نگاه نقادی و طرد حدیث‌های مهدویت مطرح شده و منصفانه نیست).

در فصل اول کتاب، ابتدا نگاهی کلی به حدیث‌های مهدویت افکنده شده و آن‌گاه سیر تاریخی تدوین این حدیث‌ها در جوامع حدیثی معتبر اهل سنت مورد ارزیابی قرار گرفته است که در این میان، از محدثان و دانشمندان به‌نامی مانند صنعانی، ابن ابی شیبیه، احمد بن حنبل، ابن ماجه، ابی داوود، ترمذی، مقدسی، طبرانی، حاکم نیشابوری، ابن اثیر، سبط جوزی، ابن تیمیه، ابن کثیر دمشقی، هیثمی، سیوطی، ابن حجر هیتمی و متقی هندی یاد کرد که در کتاب‌های خود روایات و احادیث مربوط به امام مهدی (عج) را ذکر کرده‌اند و از میان دانشمندان شیعه، از محدثان مشهوری هم‌چون، شیخ کلینی، نعمانی، شیخ صدوق، شیخ مفید، شیخ الطائفه، طوسی، محقق اربلی و مجلسی نام برده شده که حدیث‌های مهدویت را به تفصیل بیان نموده‌اند.

در فصل دوم کتاب، مشترکات شیعه و سنی در موضوع مهدویت بیان شده و هر آن‌چه مدلول مشترک اخبار و احادیث آن‌ها باشد، آورده شده است. در این بخش، مؤلف بیان می‌کند، محورهایی که با عنوان مشترکات ذکر می‌شوند، مسائلی هستند که در منابع اولیه و اصلی هر دو فرقه به‌آن پرداخته شده، نه مسائلی که تنها از سوی پسینیان به آن پرداخته‌اند. اولین مبحثی که در بین هر دو گروه شیعه و سنی اتفاق نظر وجود دارد، این است که امام مهدی (عج) از خاندان رسول خدا (ص) و دیگر این که ایشان هم‌نام ایشان است. ابوداوود، ترمذی، صدوق و بسیاری دیگر بر این موضوع تأکید کرده‌اند. مسئله دیگر نیز هم‌کنیه بودن مهدی (عج) با پیامبر (ع) است که نویسندگان روایات معتبر، این موضوع را بیان کرده است. هم‌چنین بیان شده که ایشان فرزند امام علی (ع) و از نسل حضرت زهرا (س) است و نگارنده، روایات بسیاری را در این موضوع آورده که اشتراک نظر شیعه و سنی را در این باره تأیید می‌کند.

بحث دیگری که نویسندگان در بیان اشتراکات بین شیعه و سنی

مهدی اکبر نژاد، بررسی تطبیقی مهدویت در روایات شیعه و اهل سنت، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۷.

آورده، موضوع شباهت حضرت به پیامبر (ص) است، که این مسئله را نیز با ذکر روایات معتبر بیان می‌دارد.

در بخش دوم این فصل، ویژگی‌ها و شرایط ظهور بیان شده که از موارد اشتراک بین شیعه و اهل سنت، حتمی بودن ظهور است که این مسئله از ترمذی، ابن ابی شیبه، ابی داوود، احمد بن حنبل از اهل سنت و در اصول کافی کلینی، غیبت شیخ طوسی و دلائل الاثمه طبری، از منابع شیعه نقل شده است. آن چه از مجموع احادیث منقول از آن‌ها بر می‌آید، آن است که امید داشتن به آینده روشن که با ظهور یکی از فرزندان رسول خدا (ص) تحقق خواهد یافت.

موضوع دیگری که نقطه مشترک همه روایات اسلامی است، این است که مهدی (عج) ظهورش را از مکه آغاز خواهد کرد. البته از برخی روایات اسلامی چنین برمی‌آید که پیش از این مرحله، آن حضرت در مدینه، به شکل غیر رسمی ظاهر خواهد شد و آن گاه به مکه آمده و در آن جا به صورت رسمی اعلام ظهور می‌کند.

بحث بعدی کتاب آن است که غالب مناطق جغرافیایی، یارانی را در میان آن حضرت دارند و همچنین بر امدادهایی الهی که به یاری آن حضرت می‌آیند، به وسیله احادیثی از هر دو گروه صحنه گزارده شده است. هم‌چنین، موضوع دیگری که شیعه و سنی در آن اشتراک نظر داشته و نویسنده با احادیث معتبر بیان نموده، تعداد یاران امام (عج) است که تعداد آن‌ها ۳۱۳ نفر است. در این فصل، تحولات اجتماعی پیش از ظهور نیز بیان شده است.

در بخش دیگری از این فصل، به بیان نشانه‌های مشترک ظهور و بررسی و تحلیل آن‌ها پرداخته است که البته مؤلف در این بخش بیان کرده که میان زمینه‌های ظهور و نشانه‌های آن تفاوت وجود دارد. این مسئله در کتاب، به‌طور جداگانه بررسی شده است. زمینه‌های ظهور به آن دسته از رخدادهایی گفته شده که تحقق ظهور به آن وابسته است و به اصطلاح، شرط لازم برای ظهورند، نه شرط کافی. اما بر خلاف این، نشانه‌ها، نوعی آمادگی برای ظهور هستند و با پیدایش آن‌ها، ظهور، یا محقق می‌شود، یا تحقق آن نزدیک است.

معنا ندارد نشانه‌ای پدید آید ولی صاحب آن نشانه بروز و ظهوری نداشته باشد و با جداسازی میان زمینه‌ها و نشانه‌های ظهور، ندای آسمانی و قیام سفیانی ذکر شده است، اگرچه نشانه قیام سفیانی در روایات شیعه، بیش‌تر از آن چیزی است که در روایات اهل سنت آمده است، اما در احادیث آنان نیز این مطالب با تعبیر گوناگونی بیان شده و در شماری از احادیث اهل سنت تنها به سرنوشتی که برای سفیانی وجود دارد، اشاره شده، بی‌آن که نامی از او به میان آید. حتی در برخی از احادیث، آنان به نام سفیانی نیز تصریح شده و به پاره‌ای از حوادث و رخداد‌های مرتبط با او پرداخته شده، بی‌آن که آن‌را نشانه‌ای از ظهور معرفی کرده باشند.

در این جا ذکر این نکته نیز ضروری است که نویسنده در تأیید این مسئله، به باب ششم کتاب المنتخب الاثر از آیت‌الله صافی گلپایگانی اشاره کرده که ایشان به هنگام یادکرد خروج سفیانی، روایات مختلفی را از منابع اهل سنت آورده‌اند.

از حوادثی که هم‌زمان و بنا بر برخی گفته‌ها، نزدیک ظهور امام (عج) رخ می‌دهد، و به‌گونه‌ای جزو نشانه‌های ظهور حضرت است، ظهور و خروج فردی به نام شعیب بن صالح است که پیشاپیش لشکریان حضرت حرکت می‌کند. از رخداد‌های دیگری که در روایات اسلامی سنی و شیعه از نشانه‌های ظهور برشمرده شده است، در آمدن پرچم‌های سیاه از خراسان است. در این جا نویسنده حدیثی را از رسول خدا (ص) آورده که احمد بن حنبل آن‌را نقل کرده است. از دیگر نشانه‌ها، قتل نفس زکیه عنوان شده که شیعه و سنی در آن توافق دارند. در بخش بعدی این فصل، ویژگی‌های حکومت امام مهدی (عج) و برکات عصر ظهور بیان شده و روایاتی از قول شیعه و سنی نیز آورده شده است.

در بخشی دیگر، به بیان بازگشت حضرت عیسی (ع) در آخر-الزمان پرداخته و بیان این که تمام مسلمانان به او ایمان دارند و در احادیثی نیز، اقتدای عیسی (ع) را به امام مهدی (عج) به هنگام نماز بیان کرده است.

در بخش پایانی این فصل، فراگیر شدن اسلام و حاکمیت حضرت بر جهان مورد بررسی قرار گرفته که این بررسی‌ها با روایاتی معتبر بیان شده است.

فصل سوم کتاب، به بیان بررسی دیدگاه‌های گوناگون این دو فرقه درباره امام مهدی (عج) اختصاص یافته و نکته مورد توجه این است که در این مواضع اختلافی، میان دانشمندان اهل سنت نیز وحدت نظر وجود ندارد و گاه دیده می‌شود که در مسئله‌ای که

بیش تر آن‌ها دیدگاه متفاوتی با شیعه دارند و در عین حال دیدگاه برخی از علمای اهل سنت، به دیدگاه عالمان شیعه نزدیک است. البته نویسنده عنوان کرده که ملاک معرفی و بررسی این گونه موارد اختلافی، همان قضاوت و تشخیص اکثریت اهل سنت است. هرچند تعدادی از آن‌ها مخالف باشند.

مهم‌ترین اختلاف آن‌ها در چهار مورد خلاصه می‌شود که اولین آن مربوط به ولادت امام مهدی (عج) است که روایاتی در این مورد بیان شده است. به عکس شیعه، اکثر اهل سنت، به دنیا آمدن حضرت را نپذیرفته‌اند و بر این باورند که مهدی موعود، هنوز متولد نشده است و در آخرالزمان به دنیا می‌آید (با این که بیش تر اهل سنت، اعتقادی به تولد آن حضرت ندارند، ولی برخی از آنان به دنیا آمدنش را می‌پذیرند، یا آن را به شکل گزارش تاریخی نقل کرده‌اند).

در این مبحث، مؤلف بیان کرده که موضوع پذیرش ولادت آن حضرت و یا نپذیرفتن آن، مانند بسیاری از مسائل اختلافی دیگر میان شیعه و سنی، بیش از هر چیز دیگر، به اختلاف در مبانی برمی‌گردد و با توجه به نگرش‌های گوناگونی که هر کدام نسبت به منابع مورد اعتماد خود دارند، در نتیجه مقبولات آنان نیز متفاوت و ناهم‌گون خواهد بود. بنابراین، نباید توقع داشت با چنین وضعیتی در بسیاری از مسائل، وحدت نظر ایجاد شود و انتظار پذیرفتن بسیاری از دلایل یک طرف از سوی دیگری، به‌جا نیست. متفاوت بودن منابع و مراجع مورد استناد، هر کدام، راه‌ها و افق‌های متفاوتی را پدید می‌آورد. برای نمونه، وقتی اهل سنت، حجیت احادیث شیعه را نپذیرند و در مقابل، شیعه نیز حجیتی برای احادیث آنان قائل نباشد، معنا ندارد که برای اثبات ادعای شیعه برای اهل سنت، به احادیث شیعه استناد ورزید و به عکس.

از موضوعات دیگری که میان اکثر اهل سنت و شیعه درباره آن اختلاف نظر وجود دارد، نام پدر امام مهدی (عج) است. ریشه این تفاوت دیدگاه به برخی روایاتی بر می‌گردد که در برخی از کتاب‌های حدیثی اهل سنت نقل شده است. بر اساس این روایات، نام پدر حضرت، حسن است نه عبدالله. از آن‌جا که اخبار متواتر، تنها درباره یک مهدی موعود وارد شده، پس به‌ناچار، دیدگاه یکی از دو گروه اشتباه خواهد بود و در این‌جا که هر یک از دو فرقه اسلامی شیعه و سنی، باید هم در عقیده خود و هم در عقیده طرف مقابل بنگرند تا شاید حقیقت روشن شود. در این مبحث، نویسنده به بررسی حجیت احادیث منقول پرداخته است.

سومین اختلاف، مربوط به تفاسیر روایات امامان دوازده‌گانه (ع)

است و چهارمین موضوع که از دلایل ناهم‌سویی شیعه و سنی است، نسب پدر آن حضرت است که آیا از نسل امام حسن (ع) است یا امام حسین (ع)؟

چهارمین و آخرین فصل کتاب، به بیان نقدهای منتقدان احادیث مهدویت و بررسی میزان اعتبار و ارزش مندی آن‌ها اختصاص یافته که دیدگاه‌های معروف‌ترین ناقدان این احادیث مورد تحلیل و دقت قرار گرفته است که شاخص‌ترین این افراد، عبارتند از: ابن خلدون، رشیدرضا، احمد امین و در دوره اخیر، دکتر عدّاب محمود الحمّش که ضمن طرح دیدگاه‌های آنان، به تفصیل و تفکیک و نقد آن‌ها پرداخته است. ■

